

Ислам, атеизам и модерност нека бојоухлна размишљања, Славој Жижек, Академска књига, Нови Сад, 2015.

Славој Жижек је словеначки филозоф, културни критичар и теоријски психоаналитичар. Један од најплоднијих филозофских писаца данашњице чија је област деловања веома широка. Неке од тема којима се бави су фундаментализам, толеранција, политичка корекност, глобализација, субјективност, људска права, митови, сајберспејс, постмодернизам, мултикултурализам, постмарксизам итд. Кроз своје велико поље деловања, а и кроз савремена животна дешавања која помно прати, одлучио је да, на свој начин, прикаже психоаналитички аспект ислама, исламског тероризма и исламског фундаментализма¹ као и односа према женама и њиховом улогом у књизи која носи наслов „Ислам, атеизам и модерност – нека бојоухлна размишљања”. Књига је настала под утицајем терористичког напада на редакцију листа Шарли Ебдо 7. јануара 2015. године од стране исламских терориста. Жижек све то повезује са глобализацијом, толеранцијом, људским правима и мултикултурализмом. Он се пре свега у овој књизи поставља у улогу психоаналитичара ислама али то не чини кроз хипнозу или тумачење снова већ из перспективе ослушкивања исламских наратива, разматрања прича из Курана као и незваничних мање познатих верзија прича везаних за ислам и то на тај начин што покушава да открије празнине истих тих наратива, као и њихову повезаност. Управо ти недостаци, те празнине могу да покажу и да открију много више о самој суштини разних традиција ислама. Наравно морамо бити свесни да његово излагање и анализа имају корене у Лакановој психоанализи који спада у најконтроверзније психоаналитичаре после Фројда тако да овом његовом делу поред изузетно занимљивих начина анализирања ислама можемо приметити и благу дозу сарказма усмереног ка религији уопште.

Жижек на себи својствен начин показује контраст разумевања западног либерализма и исламског фундаментализма и њихов однос. Спомине и да недвосмислено треба да осудимо убиства као напад на саму суштину наших слобода и да их осудимо без икаквих скривених ограда (у стилу „Шарли Ебдо је ипак превише провоцирао и понижавао муслимане”). Требало би одбацити сва слична упућивања на олакшавајући шири контекст, попут оних који заговарају позиције да су нападачи били дубоко погођени ужасима америчке окупације Ирака (али зашто онда нису напали

1 Морамо пре свега разумети да постоје две врсте поимања речи „*фундаментализам*“. Прво које у свом значењу може да изрази несребичност и оданост начелима и друго, које је опште прихваћено, и користи се pejоративно да би означио нефлексибилност, догматизам и ауторитаризам.

неки амерички војни објекат уместо француског сатиричног часописа?), или оног да су муслимани на Западу само привидно толерисана и експлоатисана мањина (црни Африканци су то још и више, па ипак не учествују у бомбардовању и убијању). Не ради се о томе да ли су разлози незадовољства који представљају алиби за терористичке нападе оправдани или не, поента је у политичко-идеолошком пројекту који настаје као реакција на неправде. Постојање исламофобије јача у западним круговима, поготово међу лажним левичарима који било какву критику ислама претварају у патолошки страх према истом. Резултат таквог става је оно што се може и очекивати у таквим случајевима: што више западни либерални левичари преиспитују своју кривицу, то их муслимански фундаменталисти више окривљују за лицемерство којим покушавају да прикрију своју мржњу према исламу.

Оно што, према Жижеку, фундаменталистичким терористима недостаје јесте карактеристика која се лако препознаје код свих аутентичних фундаменталиста, од тибетанских будиста до амиша у Америци: одсуство огорчености и зависти, дубока равнодушност према неверничком начину живота. За разлику од истинских фундаменталиста, псеудифундаменталистички терористи су дубоко узнемирени, заинтриговани и фасцинирани грешним животом неверника. У борби против грешног Другог може се препознати њихова борба против сопствених искушења.

„Управо је ту Јејтсова дијагноза непотпуна у вези са садашњом неприликом: страствена сила терориста сведочи о непостојању истинског уверења. Колико слаба мора бити вера неког муслимана ако је угрожава глупа карикатура у сатиричном недељнику? Фундаменталистички исламски терор није утемељен на уверењу терориста о сопственој супериорности и жељи да сачувају свој културни и верски идентитет од напада глобалне потрошачке цивилизације. Проблем у вези с фундаменталистима не огледа се у томе да их ми сматрамо инфериорним, већ у томе да они сами себе потајно сматрају инфериорним. Проблем није у културолошкој разлици (њиховом напору да очувају сопствени идентитет) већ управо супротно – чињеница је да су фундаменталисти већ налик нама, да су потајно већ интернализovali наше стандарде и да се одређују према њима. Парадоксално, оно што фундаменталистима стварно недостаје је доза оног истински ‘расистичког’ убеђења у сопствену супериорност.” Оно што би се могло додати јесте чињеница да се западњачко снисходљиво транспарентно уверавање у једнакост и толеранцију не иритира само поменуте фундаменталисте о којима Жижек говори, већ и све земље које нису прозападно оријентисане. Не само да вређа покрете исламског фундаментализма него вређа и исламски ревивализам.

По Жижеку парадокс либерализма огледа се у томе што сам либерализам није довољно снажан да своје вредности (слобода, једнакост...) сачува од фундаметалистичких напада. Успон ИСИС-а представља по-

следње поглавље дуге приче антиимперијалистичког буђења, а у исто време је и поглавље у борби против начина на који глобални капитал подрива моћ националних држава. Управо јавне изјаве представника ИСИС руководства јасно стављају до знања да основи задатак државне власти није постизање благостања за своје становништво (здравље, борба против глади) – оно што је заиста важно јесте верски живот, брига за то да се сав јавни живот покорава верским законима. То је разлог зашто ИСИС остаје мање-више равнодушан према хуманитарним катастрофама унутар своје области – њихов мото је „Брините се о вери и благостање ће доћи само”. Као такав чак и ИСИС-ов отпор глобалном капитализму се ослања на премодерне традиције, али он је немогућ јер глобализација већ утиче и на такве облике отпора. Њихов садржај је древан али је њихова форма ултра модерна. Дакле, уместо да ИСИС видимо као случај екстремног отпора модернизацији, пре би требало да га схватимо као случај изопачене модернизације.

Жижекова анализа усмерена на нашу савремену невољу, требало би, како он спомиње, да је пропраћена погледом на историју: шта је ислам, тај узнемирујући ексцес који за Запад представља Исток, а за Исток Запад? Подржавајући Фети Бенслама који у својој књизи *La psychanalyse a l'épreuve de l'Islam*, где се води систематска истрага за „архивом” ислама, за његовим опсценим, тајним митским ослонцем који као такав подржава екслицитну догму, Жижек почиње да конструише своју анализу, усредсређујући се на оно што се налази – или што он држи да се налази – „између редова”. Чак и поставља питање: „Који је, онда, потиснути Догађај који исламу даје виталност? Кључ за разумевање је дат у одговору на друго питање: како се ислам, трећа религија Књиге, уклапа у овај низ? Јудаизам је религија генеалогije, сукцесије генерација. Када у хришћанству Син умре на крсту, то значи да Отац такође умире (тога је и Хегел био потпуно свестан) – патријархални генеалогички поредак као такав умире, Свети Дух се не уклапа у породични низ већ уводи постпатерналну/фамилијарну заједницу. За разлику од јудаизма и хришћанства, ислам искључује Бога из области патерналне логике: Алах није отац, чак ни симболички – Бог јесте, он није рођен нити рађа. У исламу нема места за свету породицу. Управо се због тога у исламу толико наглашава чињеница да је сам Мухамед био сироче. И због тога, у исламу, Бог интервенише управо у моментима укидања, повлачења, неуспеха, „замрачења” очинске функције (када су мајка или дете напуштени или игнорисани од биолошког оца). То значи да Бог потпуно остаје у домену немогуће – Стварног: он је немогуће – Стваран спољашни отац па због тога постоји „генеалогичка пустиња између човека и Бога”. Управо то уцртава политику у саму срж ислама с обзиром на то да „генеалогичка пустиња” чини немогућим утемељење заједнице у структурама родитељства или других крвних веза: „пустиња између Бога и Оца јесте место где се успоставља оно политичко”. И то нас доводи до препознатљивог знака ислама, а то је да је она религија

која се није институционализовала, није се опремила црквом (попут хришћанства), исламска црква је, заправо Исламска држава: држава која је изумела највиши верски ауторитет, држава која надгледа верско образовање, држава која спроводи цензуру у свим пољима културе, а себе сматра чуварем моралности.

Као једну од разлика између ислама и јудаизма, аутор наводи чињеницу да јудаизам бира Аврама као симболичког оца, потенцирајући родослов који потом наставља Исак, син Аврама и његове законите жене, Саре. Ислам се пак, одлучује за лозу Агаре, Аврамове служавке, тако да је Бог задржан у домену Немогућег. Оваква Жижјекова анализа нам помаже да боље разумемо антрополошки значај жене у исламу који није еквивалент савременом исламском приказу жене што и сам аутор описује: „Избор Агаре, оне независне која види Бога, наспрам послушне домаћице Саре у исламу пружа први наговештај недовољности стандардног појма ислама – изузетно маскулин монотеизам, заједница братства из које су искључене жене и у којој оне морају да буду прекривене јер је њихова телесност толико претерана да узнемирава/провоцира мушкарце и одвлачи их од њихове службе Богу. Поред тога, постоји и сама предисторија ислама, са Агаром, примордијалном мајком свих Арапа, која је неспоменута у Курану, као и прича о самом Мухамеду са Хатицом (његовом првом женом) која му је омогућила да разазна истину од лажи међу порукама од анђела и од демона....”. Хатица је одиграла кључну улогу у Мухамедовом приближавању истини, када је Мухамед дубоко сумњао у божанску природу својих визија. Након пар објава од стране арханђела Џибрила Мухамед је изнео своје сумње својој жени, рекавши јој да су обраћања или знаци лудила, или отворена демонска опседнутост. Прецизан начин Хатицине интервенције, начин на који је била способна да повуче линију између истине и лажи, божанског и демонског, јесте тај што је себе и своје откривено тело као отелотворену неистину, ставила испред, као искушење за правог анђела. Аутор закључује да вера никада није непосредна односно „да бих ја веровао неко други мора веровати у мене, и оно у шта ја верујем јесте та вера других у мене”. То се управо десило са Хатицом, она је та која је поседовала знање о истини, које је чак претходило пророковом властитом знању и на тај начин показала да је она прва муслиманка.

Кроз своју анализу аутор назива жену „онтолошки скандал”, а њену јавну изложеност увреду за Бога. Она није једноставно избрисана, већ је поново призната у пажљиво контролисаном универзуму чије су фантазматичне основе најјасније видљиве у миту о вечној девици. Овде долазимо до питања ношења вела. Најдубља реакција муслиманки на питање зашто добровољно носе вео јесте, „Од срамоте пред Богом”, а не да би увредиле Бога. Аутор се пита која је онда функција вела у исламу, шта ако истински скандал, који вео покушава да сакрије није женско тело већ непостојање женског? Овде Жижек повлачи паралелу са Ничеовим једначењем истине и жене: „... ако заменимо женски вео са велом који прикрива крајњу Истину, прави улози муслиманског вела постају још јаснији.

Жена је претња јер представља неодлучивост истине због непрекидног низа велова испод којих не постоји крајње скривено језгро. Тиме што прекривамо жену стварамо илузију да, испод вела, постоји женска Истина – ужасна истина лажи и превара, наравно. У томе лежи скривени скандал ислама: једино жена као само отелотворење неразлучивости истине и лажи може гарантовати Истину. Из тог разлога, она мора остати прекривена велом. То нас враћа на тему жене и Оријента. Прави избор није онај између блискоисточног маскулиног ислама и далекоисточне више феминине духовности, већ између далекоисточног уздизања жене до Мајке – Богиње, генеративне – и – деструктивне супстанце Света, и муслиманског неповерења у жену које, парадоксално, на негативан начин непосредније изражава трауматско – субверзивно – креативно – експлозивну моћ женске субјективности.”

Фокусиран на категорију жене, и вела, аутор се не базира толико на опресивности самог ислама, већ више говори о психолошкој репресији ове категорије. Та репресија иде до несвесног/потиснутог, али шта је то што вео покушава да потисне? Жижек покушава да кроз три описане женске фигуре (Агару, Хатицу и Амину) на психоаналитички начин прикаже шта је то што узнемирава саму срж Ислама, срж за коју он сматра да је више феминина него маскулина. Из читања Жижековог дела примећујемо да аутор сматра да је оно што је потиснуто у исламу сама Истина, а не жена, одн. женско тело. Оне су у потреби да буду прекривене како не би реметиле баланс „универзума”.

Жижек је својом психоанализом покушао да разоткрије оно што он сматра да је скривено у равни односа ислама према жени, као и његовог скривеног/невидљивог значаја за сам ислам. Користећи се тумачењем одређених кинематографских остварења, аутор надаље пролази кроз парадокс материјалистичке критике религије изнутра (и отвореног негирања постојања Бога), те покушава да објасни дијалектички однос између нужности и непредвиђености. Кроз епистемолошке лекције разматра улогу парадокса у животу сваке особе, система и друштва. И поред психоанализе ислама, Жижек се ипак окреће рашчлањавању и бесмислу хришћанства уз помоћ различитих филозофских идеја. Представљање хришћанског Бога као истинског „злочинца” у људској историји и као некога коукида праву „слободу” човека, доводи, по Жижеку, до „ослобађајућег” атеизма. Ипак, пратећи Лакана, аутор истиче да Бог не зна да је мртав (зато и живи), те говори да постојање почива на не-знању. Ослањајући се на Кјеркегора, констатује да је „аутентична религија некомпатибилна с непосредним знањем или безусловном извесношћу. Радикална сумња је њен најдубљи саставни део и верник је изнова изненађен неочекиваним знацима божанске присутности или интервенције”. Сам наслов књиге оправдава у потпуности њен садржај где видимо један инвентиван сусрет антрополошких, егзистенцијалистичких и психоаналитичких размишљања и тврдњи.